

ความคิดทางการศึกษาของฌอง ฌาคส์ รูสโซ

บทนำ

ฌอง ฌาคส์ รูสโซ (Jean – Jacques Rousseau: 1712 – 1778) เกิดที่กรุงเจนีวา ซึ่งขณะนั้นเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ.1712 มารดาของเขาถึงแก่กรรมหลังจากที่เขาเกิดได้เพียงประมาณเดือนเดียว บิดาของเขาเป็นช่างทำนาฬิกาที่ไม่ค่อยสนใจเลี้ยงดูบุตร และเมื่อบิดาของเขาเกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกับบุคคลสำคัญของเจนีวา จึงเนรเทศตนเองออกจากประเทศไป รูสโซจึงต้องอยู่กับลุง ซึ่งเลี้ยงดูโดยมิได้ให้การอบรมและความอบอุ่น รูสโซไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเป็นทางการเป็นลำดับเป็นขั้น พออายุได้ ๑๑ ปี ก็ได้ไปฝึกงานกับช่างแกะสลัก ซึ่งเขาไม่ได้เรียนรู้อะไรมากนัก นอกจากนิสัยโกหกและการพูดคำหยาบ ระหว่างอายุ ๑๖ ปี ถึง ๓๐ ปี รูสโซได้ซัดเซพเนจรเรื่อยไป จนในที่สุดก็ได้รับการอุปถัมภ์จาก มาดาม เดอ วารองส์ (Madame de Warrens) ซึ่งเป็นปัญญาชนที่มีฐานะดี และอยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูงในแคว้นชาวอย

รูสโซได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมายจากการที่อยู่กับมาดาม วารองส์ ได้อ่านหนังสือสำคัญ ๆ ในห้องสมุดของนาง ทำให้เกิดความรู้ความคิดที่แตกฉานยิ่งขึ้น ได้รู้จักกับบุคคลที่มีตำแหน่งสูงและมีชื่อเสียงอยู่เนื่อง ๆ รวมทั้งได้พัฒนาความสามารถทางดนตรีที่บ้านของมาดาม เดอ วารองส์ นี้เอง ครั้นคิดว่าพอจะพึ่งตนเองได้แล้ว รูสโซก็ปลีกตัวไปเสียโชคในกรุงปารีสด้วยความเชื่อมั่นว่าความรู้ความสามารถของคนเป็นที่ต้องการของสังคมในนครหลวงแห่งนั้น แต่ก็ผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า รูสโซได้อยู่กินกับหญิงรับจ้างที่ไม่รู้หนังสือ และเป็นคนชั้นต่ำโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส จนมีบุตรด้วยกัน ๕ คน ซึ่งถูกส่งเข้าสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าทั้งหมด (ภายหลังรูสโซมาจดทะเบียนสมรสกับหญิงผู้นี้ก่อนหน้าที่เขาจะเสียชีวิตไม่นาน)

ชีวิตของรูสโซเริ่มเปลี่ยนแปลงใน ค.ศ.๑๗๔๘ คือ เมื่อเขามีอายุได้ ๓๖ ปี ในปีนั้นรูสโซ ได้เขียนเรียงความเข้าประกวดชิงรางวัลจากบัณฑิตยสถานแห่งเมืองดีฌอง (Dijon) เป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรม

และการศึกษาทางภาคตะวันตกของฝรั่งเศส ในหัวข้อ ความเจริญก้าวหน้าของศิลปวิทยาการ ทำให้ศีลธรรมดีขึ้นหรือเสื่อมลง (has the progress of the arts and sciences contributed to the corruption or to the purification of morals?) ปัญหาที่ตั้งขึ้นด้วยเจตนาของสมัยภูมิธรรม (age of enlightenment) เพื่อมุ่งที่จะให้ได้คำตอบในลักษณะที่ชื่นชมความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความคิดของสมัยนั้น แต่รูสโซกลับมองปัญหาในแนวที่ต่างออกไป เขาได้ชี้ให้เห็นในเรียงความของเขาว่าความเจริญทางศิลปวิทยาการมิได้ช่วยส่งเสริมมนุษยชาติให้ดีขึ้น แต่กลับจุดให้เลวลงและเน้นว่ามนุษย์คืออยู่แล้วตามธรรมชาติ จึงควรพยายามหาทางกลับไปสู่ความดั้งเดิมนั้น เรียงความเรื่องนี้เป็นที่ประจักษ์ชัด ความรู้สึก ตลอดจนทฤษฎีของรูสโซให้โลกรู้ และเขาก็ได้รับรางวัลจากการประกวด ทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่ปัญญาชนชาวฝรั่งเศส รูสโซจึงเริ่มมีความเป็นอยู่ดีขึ้น เพราะมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีผู้นับหน้าถือตา

สามปีต่อมา คือ ใน ค.ศ.๑๗๕๒ รูสโซได้เขียนเรียงความส่งเข้าประกวดที่บัณฑิตยสถานแห่งเดิม ชื่อบทความว่าด้วยกำเนิดแห่งความไม่เสมอภาค (discourse upon inequality) งานชิ้นนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับรางวัล แต่เมื่อตีพิมพ์ออกมาใน ค.ศ.๑๗๕๕ ก็ได้รับความสนใจจากผู้อ่านได้อย่างมาก รูสโซแสดงความเห็นว่าความเสมอภาคที่ปรากฏอยู่เกิดจากความอยุติธรรมของสังคม ซึ่งส่งผลให้มนุษย์ได้รับความเดือดร้อน รูสโซเน้นว่าครั้งหนึ่งมนุษย์เคยมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายตามธรรมชาติเป็นชีวิตที่ดั่งงาม มีความสุขและความเสมอภาคอย่างสมบูรณ์ เมื่อมนุษย์ละทิ้งธรรมชาติมาสร้างสังคมที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งชิงทรัพย์สินกัน และมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตน มนุษย์จึงพบกับความวุ่นวายและสังคมเกิดความไม่เสมอภาค

ยังมีงานเขียนชิ้นสำคัญของรูสโซอีก ๒ เรื่อง คือ สัญญาประชาคม (social contract) และ เอมีล (Emile) เขียนขึ้นในปีเดียวกัน คือ ค.ศ.๑๗๖๒ ใน

สัญญาประชาคม รุสโซ กล่าวว่ามีมนุษย์เกิดมาเป็นไทแต่ตัว แต่กลับมีพันธะผูกพันกับสังคม ราวกับเป็นทาส ในความเห็นของรุสโซ มนุษย์ควรจะผูกพันกันด้วยสัญญาประชาคม เขาเห็นว่าอำนาจบังคับบัญชาที่ปราศจากความยินยอมเป็นสิ่งที่ไม่ได้ ดังนั้นจึงจะต้องค้นหาวิธีให้มนุษย์รวมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อร่วมกันป้องกันและคุ้มครองมวลสมาชิก รวมทั้งทรัพย์สินส่วนรวมของทุกคนด้วย โดยที่สมาชิกแต่ละคนที่รวมกันอยู่ต่างก็ยังคงรักษาความเป็นไทของคนไว้เช่นเดิม อำนาจบังคับจะต้องมาจากเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งหลาย เพราะเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นสิ่งที่ดี และมุ่งหวังประโยชน์ของส่วนรวม ส่วนใน **เอมิล** นั้น รุสโซก็ได้เสนอความคิดเรื่องการให้การศึกษาที่ถูกต้อง ซึ่งเขากล่าวว่า “มนุษย์คืออยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ถูกสังคมทำให้เสื่อมเสีย” เขาได้โจมตีระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในขณะนั้น และเสนอให้ใช้วิธีเรียนตามธรรมชาติแทน กล่าวคือแทนที่จะสอนด้วยการให้ความรู้อย่างผิดธรรมชาติ ก็ควรจะเป็นการตอบสนองความใคร่รู้ ใคร่เรียนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากตัวเด็กเองมากกว่า

หนังสือ **เอมิล** ถูกรัฐบาลฝรั่งเศส ประกาศเป็นหนังสือต้องห้าม รุสโซจึงต้องหลบหนีออกนอกประเทศ ในปี ค.ศ. ๑๗๖๒ นั้นเอง โดยเร่ร่อนไปพักอยู่กับเพื่อนในประเทศต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้น ความคิดของรุสโซที่แสดงออกมา โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมได้สร้างคามไม่พึงพอใจให้แก่รัฐบาลในยุโรปเสมอ ๆ เขาจึงมีชีวิตในบั้นปลายอย่างค่อนข้างโดดเดี่ยว และลำบากยากแค้น ก่อนเสียชีวิตลงเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๗๗๘ รุสโซ ได้เขียนอัตชีวประวัติของตน ชื่อ คำสารภาพ (confessions)

ความคิดทางการศึกษาของรุสโซ

ความคิดทางการศึกษาของรุสโซแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ (๑) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาส่วนบุคคลของแต่ละคน ซึ่งรุสโซได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ **เอมิล** ที่ได้กล่าวมาแล้ว และในหนังสือชื่อ **ลา นูเวลล์ เฮโลอีส** (La Nouvelle Heloise) ซึ่งเขียนเมื่อ ค.ศ. ๑๗๖๑ รวมทั้ง **บทความว่าด้วยกัณนิศแห่งความไม่เสมอภาค** และ **สัญญาประชาคม** (๒) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาของประชาชน

ทั่วไปหรือระบบการศึกษาของประเทศ ซึ่ง รุสโซ เขียนไว้ใน **ข้อพิจารณาเกี่ยวกับรัฐบาลโปแลนด์** (considerations on the government of Poland) และ (๓) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาของสตรี ซึ่งรุสโซเขียนไว้ในบทที่ ๕ ของ **เอมิล**

รุสโซให้ความสนใจต่อการศึกษาส่วนบุคคลมากที่สุด ดังนั้นในข้อเขียนนี้ เราจะพิจารณาเรื่องนี้เป็นหลัก อย่างไรก็ตามใครจะขอกกล่าวถึงทัศนะของรุสโซ ในเรื่องการศึกษาของประชาชนทั่วไปหรือระบบการศึกษาของประเทศ และการศึกษาของสตรีไว้ ณ ที่นี้ด้วย

หนังสือข้อพิจารณาเกี่ยวกับรัฐบาลโปแลนด์

นั้น รุสโซเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๗๗๒ ตามคำขอร้องของขุนนางชาวโปแลนด์ที่ต้องการข้อเสนอแนะ เพื่อการปรับปรุงรัฐบาลโปแลนด์ให้ดีขึ้น ในข้อเขียนนี้รุสโซเรียกร้องให้มีการจัดตั้งองค์กรของรัฐขึ้นมาทำหน้าที่จัดการศึกษาให้กับประชาชนทั้งประเทศ เพื่อที่จะให้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือที่จะหล่อหลอมราษฎรให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเฉลียวฉลาด รักษาดี และมีเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเอง ในเรื่องระบบโรงเรียนที่มีรัฐเป็นผู้ดำเนินการเช่นนี้ รุสโซมีความคิดที่สอดคล้องกับเพลโต ที่เห็นว่า การศึกษานั้นสำคัญเกินกว่าที่จะปล่อยให้ดำเนินการโดยบุคคลใดก็ได้ และไร้ทิศทางที่เด่นชัด รุสโซให้ความสำคัญกับพลังของการศึกษา และต้องการให้รัฐใช้พลังนี้สร้างราษฎรที่มีคุณภาพให้กับสังคม

ส่วนความคิดเรื่องการศึกษานี้ รุสโซมิได้แตกต่างจากบุคคลทั่วไปในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เท่าใดนัก เขาเห็นว่าสตรีมีหน้าที่ ๆ ต้องดูแลเอาใจใส่บุตร ดังนั้นการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับสตรีก็คือ วิชาที่เกี่ยวกับการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ตีรวมทั้งคำสอนทางศาสนา และการฝึกกิริยามรรยาทที่เหมาะสม

การศึกษากับธรรมชาติ

รุสโซเชื่อว่ามนุษย์ตามธรรมชาตินั้นบริสุทธิ์ผุดผ่อง มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณที่เอื้อต่อการดำรงรักษาตนเอง มีความรู้สึกที่ดี เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่คุณสมบัติที่ดีเหล่านี้ถูกอารยธรรมของสังคมบิดเบือน และทำลายลง จนกระทั่งมนุษย์กลายเป็นพวก

ปลี่ยนปลอน ไร้เหตุผลและศีลธรรม เขากล่าวไว้ในประโยคแรกของบทที่ ๑ ของหนังสือ เอมีด ว่า “เมื่อสำเร็จออกมาจากพระหัตถ์ของพระผู้สร้างนั้น ทุกสิ่งต่างดำเนินไปด้วยดี ครั้นเมื่อมาตกอยู่ในอุ้งมือของมนุษย์ทุกสิ่งก็เสื่อมทรามลงหมดสิ้น”

ทัศนคติของรุสโซเช่นนี้ ขัดกับความเชื่อในขณะนั้นที่ว่า มนุษย์มีธาตุแท้ที่หยาบกระด้างและชั่วร้าย การศึกษาเป็นเครื่องมือของสังคมที่จะช่วยกล่อมเกลา ัญชาตญาณตามธรรมชาตินั้น เพื่อให้เด็กกลายเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถดำรงชีวิตสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมได้เป็นอย่างดี

รุสโซเชื่อว่ามนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ดังนั้นการให้การศึกษาที่ดีก็คือการให้เด็กค่อย ๆ ปรับตัวไปตามประสบการณ์จากธรรมชาติและกระตุ้นให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็นและแสวงหาความรู้จากธรรมชาติรอบตัว รุสโซต้องการให้ใช้ธรรมชาติเป็นครูสอนเด็ก เพื่อให้จะให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นมนุษย์ที่ดีตามอุดมคติของรุสโซ มีคุณสมบัติทางศีลธรรมอย่างครบถ้วน และรู้จักตัดสินใจดีคิดสิ่งใดชั่ว

รุสโซ ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่ผู้ใหญ่จะต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กไว้ว่า พวกเรายังไม่รู้จัก (ธรรมชาติของ)เด็กเลย หากเราขึ้นดำเนินตามแนวคิดผิด ๆ ที่มีอยู่ทุกวันนี้ เราก็มีแต่จะหลงทางไปเรื่อย ๆ นักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ต่างก็เน้นถึงเรื่องผู้ใหญ่จะต้องรู้โดยไม่เคยใส่ใจว่าเด็กนั้นพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใด พวกเขามุ่งหาแต่ความเป็นผู้ใหญ่ในตัวเด็กและไม่เคยคิดว่าเด็กเป็นอย่างไรก่อนที่จะเป็นผู้ใหญ่... ท่านจงเริ่มศึกษาคำถูกศิษย์ของท่านให้ดีเสียก่อน เพราะเชื่อได้เลยว่าท่านไม่รู้จักเขาแม้แต่น้อย

รุสโซได้เรียกร้องให้มีการศึกษาจิตวิทยาเด็กอย่างเป็นระบบเพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ รุสโซคำนึงถึงพัฒนาการของเด็กตามวัยและตามประสบการณ์ของเด็กว่าเป็นตัวกำหนด การรับรู้ ซึ่งต่างไปจากระบบการศึกษาในสมัยนั้นที่ครูจะสอนให้เด็กท่องจำ และคิดในสิ่งที่ยังไม่สมควรแก่วัย เช่น ให้เรียนไวยากรณ์ละตินตั้งแต่นั้นเล็ก ๆ หรือสอนให้เด็กอ่านนิทานที่เต็มไปด้วยเรื่องความชั่ว ความดี เป็นต้น

นอกจากนี้ รุสโซ ได้กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการศึกษาว่า จะต้องประกอบด้วยการเจริญเติบโตทางร่างกาย การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ และความเข้าใจที่มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว ดังนั้น การศึกษาที่แท้จริง จึงมิได้จำกัดอยู่กับการเรียนหนังสือในห้องเรียน แต่เป็นการพัฒนาพละนาถนัมย์ และบุคลิกภาพโดยส่วนรวมของบุคคล เขาได้ชี้แจงถึงองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างสมบูรณ์ ตามแนวคิดของเขาว่า

การศึกษอบรมเช่นที่ว่านี้ ได้มาจากสามสิ่ง คือธรรมชาติหนึ่ง มนุษย์หนึ่ง และวัตถุสิ่งของอีกหนึ่ง ความสามรถในการทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนการใช้ชีวิตได้มาจากการศึกษารธรรมชาติ การนำเอาความสามารถนี้ไปใช้ มาจากการศึกษามนุษย์และประสบการณ์ที่เรามีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อเรา มาจากการศึกษาวัตถุสิ่งของ

จึงกล่าวได้ว่า เราทั้งหลายต่างก็มีครูสามประเภท ถ้าการสอนของครูทั้งสามมาบรรจบลงในที่เดียวกัน และมุ่งไปสู่วัตถุประสงค์เดียวกัน ศิษย์ก็จะดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่น และเป็นคนอยู่กับร่องกับรอย ศิษย์เช่นว่านี้ จะเป็นคนที่ สมบูรณ์

รุสโซคัดค้านวิธีการเรียนในห้องเรียนที่ครูใช้กับเด็ก กล่าวคือ เขาตำหนิครูทั้งหลายที่มักจะปลูกฝังให้เด็กมีอุปนิสัยที่ไม่ดีต่าง ๆ ตามแบบผู้ใหญ่ โดยครูเหล่านั้นอ้างว่าอุปนิสัยดังกล่าวเป็น “ธรรมชาติของมนุษย์” รุสโซ เห็นว่า ควรปล่อยให้เด็กมีพัฒนาการของตนเองตามธรรมชาติ มิใช่เป็นไปตามที่ผู้ใหญ่คาดหวัง เขาเชื่อว่าเด็กมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปในทางที่ดีตามธรรมชาติอยู่แล้ว จึงสมควรปล่อยให้เด็กเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่ต้องไปกระตุ้นให้เกิดนิสัยเสีย เขาเชื่อว่าเด็กจะเติบโตเป็นคนแล้วถ้าได้เห็นตัวอย่างที่เลวมาตลอดเวลาที่อยู่ในโรงเรียน

สถานศึกษาในทัศนะของรุสโซนั้น จะต้องเป็นแหล่งที่ให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่เด็ก ความรู้ที่ได้รับจากหนังสือ หรือทางวิชาการนั้นอยู่ในลำดับหลังจากประสบการณ์ การเรียนรู้ครูจะต้องเรียนจากของจริง มิฉะนั้นข้อความต่าง ๆ ที่เขียนไว้ในตำรับตำราทั้งหลายจะไม่มีว่านความหมาย และไม่สามารถอธิบายให้

ผู้เรียนเข้าใจได้ รู้อะไรต้องรู้จริง มิใช่รู้โดยคิดว่าตัวรู้ หรือจินตนาการเอาเอง

รูสโซเป็นผู้ริเริ่มทางการสอน ซึ่งเน้นการปฏิบัติจริงเป็นการฝึกทางกายภาพการใช้มือ และการใช้สมอง เขาเชื่อว่า ธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของเด็ก การพัฒนาทางร่างกาย ความรู้สึกนึกคิดและเหตุผล รูสโซกล่าวว่า เด็กจะรับรู้เกี่ยวกับตัวเขา และสิ่งแวดล้อมก็ด้วยการเคลื่อนไหว การปล่อยให้เด็กทารกเคลื่อนไหวไปมาเป็นขั้นตอนที่จะเตรียมเด็กให้รับรู้ถึงวัตถุที่อยู่ภายนอกด้วยตนเอง ในด้านจิตใจก็ควรหัดให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสอย่างสม่ำเสมอ เพื่อจะมีความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งที่จะสัมผัสซับซ้อนยิ่งขึ้นไป รูสโซแนะนำให้กระทำการฝึกฝนทางร่างกายและจิตใจควบคู่กันไปตลอดเวลา รูสโซเชื่อว่าพัฒนาการทางร่างกายและสติปัญญา มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น การฝึกใช้ประสาทสัมผัสของร่างกายจะมีส่วนเกื้อหนุนต่อความเจริญทางสติปัญญา

รูสโซ แบ่งการศึกษาตามช่วงของการพัฒนาของเด็กออกเป็น ๕ ระยะเวลา ระยะเวลาที่หนึ่ง (ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง ๕ ขวบ) ระยะเวลาแรกนี้แม่เป็นผู้ดูแลเลี้ยงดู และพ่อเป็นผู้สอนโดยทางอ้อม คือ ให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ไม่มีการบังคับหรือฝืนธรรมชาติ แม้เด็กจะประพฤติไปในทางคดโค้งก็ตาม ก็ปล่อยให้ไว้ก่อน ใช้ภาษาง่าย ๆ และตรงไปตรงมา กับเด็กไม่ให้เล่นของเล่นที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ แต่ให้เล่นกับธรรมชาติ ระยะเวลาที่สอง (๕-๑๒ ปี) ระยะเวลาเน้นการฝึกประสาทสัมผัส และเรียนรู้สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เช่น ให้รู้จักสังเกตปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ฝึกการคำนวณระยะทาง ใช้หลักเรขาคณิต และการวาดเพื่อพัฒนาการสังเกต ศึกษาดนตรีและขับร้อง เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งต่อความกลมกลืนของเสียงต่าง ๆ นอกจากนี้ก็ให้เด็กได้ฝึกความแข็งแรงให้กับร่างกายด้วยการออกกำลังกายต่าง ๆ สำหรับเรื่องจริยธรรมนั้นก็ให้เด็กเรียนรู้โดยตัวอย่างและประสบการณ์ตรง ถ้าเด็กทำสิ่งของเสียหายผู้ใหญ่ก็ไม่ควรไปซ่อมให้ ปล่อยให้เขาเรียนรู้ผลจากการกระทำของเขาเอง ข้อสำคัญก็คือ ยังไม่ต้องเร่งเด็กให้เรียนหนังสือในขณะนั้น ให้เรียนโดยตรงจากธรรมชาติ

ไปก่อน ระยะเวลาที่สาม (๑๒-๑๕ ปี) ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ด้วยตนเอง เช่น ดูกาลเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร และทำไม ไฟฟ้าเกิดขึ้นได้อย่างไร ฯลฯ สอนเด็กด้วยวิธีค้นพบด้วยตนเอง (discovery method) และฝึกแก้ปัญหา (problem-solving) นอกจากนี้ควรให้เด็กได้เรียนวิชาช่างไม้และเกษตรกรรม เพราะได้ใช้ทักษะทั้งมือและสมองจะได้มีวิชาชีพติดตัวไปในภายหน้า ในช่วงนี้เด็กจะได้ฝึกใช้เหตุผล เพื่อพัฒนาสติปัญญาของเด็กให้เป็นระบบ ผลจากการศึกษาอบรมในช่วงนี้จะทำให้เด็กมีความรู้ที่ลึกซึ้งแน่นแฟ้น จากการที่เขาเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยการค้นพบของตนเอง ทำให้เด็กพัฒนาคุณค่าของความเป็นปัจเจกบุคคล สามารถจะตัดสินใจคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ แลพร้อมที่จะตัดสินใจเมื่อเผชิญกับปัญหาในอนาคต ระยะเวลาที่สี่ (๑๕-๒๐ ปี) เมื่อมาถึงตอนนี้ เด็กก็พร้อมที่จะเรียนวิชาการจากหนังสือและครูแล้ว เพราะได้พัฒนาบุคลิกภาวะของตนโดยธรรมชาติมาตลอด ๑๕ ปี สามารถจะแยกแยะความคิดจากความรู้ ระยะเวลาที่ห้า จะเรียนเนื้อหาวิชาการต่าง ๆ แล้ว เด็กซึ่งย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็จะเรียนรู้การปรับจิตใจ และอารมณ์ในความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งเรียนเรื่องเพศศึกษาด้วย วิชาการที่รูสโซเห็นว่าควรให้เด็กได้เรียนรู้ก็เหมือนกับที่สอนกันอยู่ในขณะนั้น ซึ่งเป็นทางมนุษยศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ที่แตกต่างก็คือ วิชาเหล่านี้รูสโซไม่ยอมให้เด็กได้เรียนจนกระทั่งถึงวัยนี้ เมื่อขึ้น ระยะเวลาที่ห้า (๒๐ ปีขึ้นไป) เด็กก็จะได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์และพร้อมที่จะแต่งงาน มีครอบครัวออกไปเรียนรู้ชีวิต และโลกต่อไป

สรุป

หากพิจารณาหนังสือ เอมีล โดยฌีวเฌิน ผู้อ่านอาจเข้าใจผิดว่า รูสโซ มีความคิดที่เพ้อฝัน และข้อเสนอทางการศึกษาของเขาไม่คู่ควรแก่การเอาใจใส่อย่างจริงจัง จริงอยู่รูสโซอาจเสนอสิ่งที่ไม่สมเหตุผลอยู่บ้าง แต่ก็ต้องเข้าใจว่า หนังสือ เอมีล นั้น รูสโซไม่ได้ต้องการให้เป็นคู่มือการจัดการศึกษา แต่ต้องการให้เป็นคำประกาศทางการศึกษา (Educational Manifesto) ที่ท้าทาย และท้าทายการศึกษาที่ปฏิบัติกันอยู่ในสมัยนั้น รูสโซเข้าใจดีว่าการผูกความคิดของเขาเป็นนิยาย เช่น เรื่อง เอมีล เท่านั้นที่จะสามารถสื่อข้อความ

และทักษะของเขาก็ให้มทมนได้ และจริง ๆ แล้วหนังสือ
เอมิด ก็แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางดังที่คิด ดังนั้น
ผู้ที่อ่าน เอมิด ควรต้องเข้าใจความมุ่งหวังของรูสโซ
ที่ว่าเป็นพื้นฐานเสียก่อน

จากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าแนว
คิดทางการศึกษาของรูสโซสอดคล้องกับทัศนะของเขา
ที่มีต่อธรรมชาติ กล่าวคือ ในกระบวนการหล่อหลอม
เด็กให้เป็นผู้ใหญ่นั้น รูสโซถือว่า ธรรมชาติเป็นครูที่ดี
ที่สุด ซึ่งตรงกันข้ามกับการศึกษาในโรงเรียนทั่วไป ซึ่ง
ใช้ผลิตผลของอารยธรรม มนุษย์เป็นเครื่องหล่อหลอม
จิตใจของเด็ก ทั้งนี้ รูสโซมุ่งหวังที่จะสร้างปัจเจกบุคคล
ที่ตระหนักในคุณค่าของเสรีภาพ และความเป็นตัวของ
ตัวเอง ความคิดทางการศึกษาของรูสโซส่งผลให้เกิด
พัฒนาการทางการศึกษาที่สำคัญ ๆ หลายประการ เช่น

๑. การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอด
ชีวิต การเรียนรู้ทุกชั้นตอนของชีวิตมีความสำคัญ มี
ความหมายและเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์
๒. การให้ความสำคัญต่อคุณค่าของการเรียน
โดยการค้นพบด้วยตนเอง และการเรียนโดยการแก้ปัญหา
๓. การเรียนรู้ตามหลักธรรมชาติด้วยการให้เด็ก
ได้เริ่มเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบตัว และมีความหมาย
สำหรับเขาเป็นเบื้องต้น
๔. การเรียนด้วยยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง เน้นสิทธิของ
เด็กแต่ละคนที่จะมีความสนใจความสุขและเสรีภาพ
ของตนเอง
๕. การตระหนักถึงความสำคัญในการทำ
ความเข้าใจกับธรรมชาติของเด็กและพัฒนาการของการเรียนรู้
จากวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น

ศักดิ์ ประงค์ประทานพร

บรรณานุกรม

- ปัญญา บริสิทธิ์. วรรณกรรมเชิงปรัชญาของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๒๘.
- Bowen, James and Peter R. Hobson. Theories of Education. New York : John Wiley & Sons, 1974.
- Boyd, W. Emile for Today. London : Heinemann, 1956.
- Claydon, Leslie F. Rousseau. London : Macmillan, 1969.